

ADORJÁNI ZSOLT

**KALLIMACHOS:
*EKTHEÓSIS ARSINOÉS***

Előzetes kutatási beszámoló

nec cinis exiguus tantam conpescuit umbram (Luc. 9. 2)

Az Intézetben folyó munkám egyik fontos egyéni vállalása Kallimachos *Ektheósis Arsinoés* („Arsinoé megistenülése”) című lírai költeményének tanulmányozása. A vers egyfelől – megítélésem szerint – az egyik legközvetlenebb és legszubjektívebb Kallimachos-költemény, ami ritkaságnak számít az inkább hűvösnek és intellektuálisnak ható életműben: felfogható egyfajta meditációként az elmúlásról, melyet a szeretett királynő, II. Arsinoé halála inspirált. Ugyanakkor műfaji besorolása és főként töredékes szövegállapota (papiruszleletről van szó) számos nehézség elé állítja az értelmezőt. Jóllehet a szöveget Rudolf Pfeiffer legendás kiadása (Oxford 1953) alapján tanulmányozhatjuk, indokolt lesz a papirusz vizsgálata és a szöveg új *editiója* is. A munka a szöveghez szóló kommentárjellegű nyelvi, irodalmi és szövegkritikai-paleográfiai megjegyzésekben, valamint egyes részkérdésekre összpontosító műhelytanulmányokban fog tárgyasodni és előreláthatóan monografikus formát ölteni. Az alábbiakban eddigi ered-

ményeim kivonatát közlöm, melyeket érdemes erős munkahipotézisekként kezelni: megfigyeléseimet a biztosnak látszó szövegelemekre alapoztam, de a papirusz tanulmányozása, ami jelen pillanatban még nem történt meg, finomíthatja vagy akár módosíthatja a következőkben leírtak egy részét.

A költemény helye a ‚MEAH‘ ciklusban

Abból az előfeltevésből indulok ki, hogy az iambosok gyűjteményét követő négy lírai költemény (frgg. 226–229) egységes ciklust alkot. Nincs jelentősége ebben az összefüggésben annak a kérdésnek, hogy a ciklus Kallimachos életművének egészében magától a költőtől vagy valamely érzékeny redaktortól származik (jóllehet magam hajlok az előbbi nézetre), mert az egység a redakció technikai részletein túl a költői szándéknak megfelelő egység marad. Cameron felfogása, amely a négy lírai költeményt a tizenhárom iamboshoz csatolná, ezzel az iambosok számát tizenhétre növelve,¹ eltekintve néhány nem perdöntő tartalmi érvtől, Horatius recepciós példáján alapszik. A római költőt eszerint tizenhét epódosza megírásához Kallimachos tizenhét iambosa adta volna az ihletet. Ám ez a kijelentés csupán Horatius nézőpontjáról állít valamit, aki a tizenhét kallimachosi költeményt egységnek láthatta – ennek alapja leginkább a metrika lehetett. A *Branchos* (fr. 229) choriambikus mértéke végső soron az iambos egyik változata, és a *Pannychis* (fr. 227) tizennégyszótagos sorainak (*euri-*

1 Cameron 1995, 163–173. Anakronisztikus és megtévesztő Kallimachostól megtagadni a lírai próbálkozásokat, csak mert sztyichikus versformákat alkalmaz és nem strófikus szerkezeteket, ami az archaikus és klasszikus líra sajátja. A κατὰ στίχων költészet ugyanis – ahogy maga Cameron hangsúlyozza – a kor követelménye, mely elől Kallimachos nem tudott és nem akarhatott kibújni. Lírai hatást így csupán sajátos-ritka versmértékeivel tudott elérni. Az iambosokhoz fűződő tartalmi kapcsolat (mindegyelőtt a milétosi Didymaion templom és jósa iránti élénk érdeklődés, amiben az első iambos is osztozik) nem bizonyít műfaji hovatartozást, mert ilyen összefüggések könyv- és műfaji határokon túl kimutathatók, ahogy ez Cameron számára sem kétséges, aki *Aitiával* párbeszédet folytató elemekre is kitér.

pideus = 2ia ithyph) első alkotóeleme, az iambikus dimeter Horatius epódosainak egyik leggyakoribb sorfajtája. Kallimachos szemszögéből azonban (és a görög metrika belső logikája szerint) ezek a versmértékek – a phalakeus (hendekasyllabus) kivételével, mely *par excellence* lírai mérték – metrikai „ínyencségek”, melyekkel a költő kísérlezzik és melyeknek – ha csak nem összetevőikben – vajmi kevés közülük van az iambosokhoz (műfaj és versláb),² vagyis ezen költeményeknek a valódi iambosoktól elkülönülő csoportot kell alkotniuk. Az első költemény (*fr.* 226) emblematisz versképlete után a második (*fr.* 227) kezdete mintha szövegszerűen utalna a műfaji hovatartozásra: Ἔνεσθ' Ἀπόλλων τῷ χορῷ τῆς λύρης ἀκούω, vagyis kar(dal) és lant, ami nem igényel további kommentárt. Ha ez így van, akkor joggal kereshetünk valamilyen összetartó erőt ebben a négy lírai költeményben. Maga a versforma azonban variációt sugall, így tematikus vonatkozásban sem szerencsés egységes narratívát számonkérni a szövegen, helyette inkább belső utalások hálóját, melyek – már amennyiben ezt a szöveg töredékessége engedi megítélni – szorosan összefüggenek egymással anélkül, hogy helyzeti energiájukat és szerepüket az adott versben elveszítenék.

Az első költemény Lémnoszal kezdődik (a lémnosi vérbűn mindenképpen témája lehetett, akár érintőlegesen, akár részletezve), s e sziget az Arsinoé-költemény egyik helyszíne is. A második darab – ahogy az imént láttuk – Apollónt lépteti színre mint karvezetőt, aki az *Ektheósis* kezdő invokációjában hasonló szerepkörben tűnik fel a Múzsák között. Ezen túl a költemény a diégésis tanúsága szerint a Dioskurosok tiszteletére rendezett éjszakai ünnepet (παννυχίς) ábrázol (Dieg. X 6). Az Arsinoé-darabhoz szóló magyarázat arról tudósít, hogy a Dioskurosok ott is feltűntek mint Arsinoé halhatatlan lélekrészét az égbe ragadó istenségek (Dieg. X 11 sk.). Ezenkívül azt írják, hogy az éjszakai ünnepen Helenét

2 Pace Cameron 1995, 164–166.

is megilleti a kultikus tisztelet (Dieg. X 7 sk.). Helené az Arsinoé-költeményben is el van rejtve, mivel a királynő elragadtatása a Dioskurosok által Helené, a Dioskurosok testvére többszöri elrablására emlékeztet és ezzel Arsinoét a mitikus hősnővel helyezi párhuzamba paradigmaticus síkon.³ A *Branchos* (fr. 229) fontos milétoszi kultusz-aitiont tárgyal, a Didymaion nevű Apollón-templom alapítását. Ez az aitiologikus érdeklődés hatja át az Arsinoé-költeményt is, mely Arsinoé Aphrodité Zephyritisként való kultuszának megalapításával ért véget Kanópos félszigetén (Dieg. X 12 sk.: βωμὸν καὶ τέμενος αὐτῆς καθιδρῦσθαι πρὸς τῷ Ἐμπορίῳ). Mindkét téma megjelenik az *Aitiá*ban is, a milétosi talán a délosi Apollón-szobor aitionjának mellékszálaként (fr. 114. 1–3 Pfeiffer; másként fr.113f Harder), a kanóposi mint a ‚Bereniké hajfürtje‘ (fr. 110. 53–58) előzménye. Így mindkét költemény egyfajta lírikus ‚spin-off‘-nak bizonyul, az elégikus költeményben tárgyalt kultikus mondákat dolgozzák fel különböző perspektívából: az *Aitiá*ban a milétosi templom áll a középpontban, a *Branchos*ban az alapító hérós maga; az *Aitiá*ban Bereniké hajfürtjének csillaggá válása, az *Ektheósis*-ban II. Arsinoé megistenülése, akit a Hold szférája fogad – ahogy Bereniké fürtje is az égboltra kerül csillagképként –, és aki Aphrodité Zephyritis képében él tovább a földi kultuszban, ahogy arra a ‚Bereniké hajfürtje‘ is utal. Ez utóbbi esetben tehát az előzmény előzményéről, mintegy az *aition aitionj*áról olvashatunk. Ezzel az olvasót vérbeli kallimachosi ‚Ergänzungsspiel‘-re⁴ hívja meg a szöveg.

3 Helené azért is megfelelő előkép Arsinoé számára, mert mindketten háromszor házasodtak (τρίγαμοι): Helena Théseus, Menelaos és Paris partnereként, II. Arsinoé mint Lysimachos, Ptolemaios Keraunos és II. Ptolemaios Philadelphos hitvese. Arsinoé és Helené szépségének kapcsolatához vö. Theokr. *id.* 15. 110. Ha a leányrabló Dioskurosokhoz keresünk mitikus párhuzamot, akkor leginkább a Leukippidák, Phoibé és Hilaeira elrablására (Theokr. *id.* 22) gondolhatunk.

4 Bing 1995, 115–131. találó kifejezése (eredetileg az információs szerkezetet illetően egymást kiegészítő epigrammák összefüggésében).

Mindent összevetve, ám anélkül, hogy azt sugallnók, a négy lírikus költemény egy ciklust alkotna (ehhez nem rendelkezünk elég szövegalappal), olybá tűnik, hogy a két utóbbi verset (*Ektheósis* és *Branchos*) az aitiológiai vonatkozason túl a ptolemaiosi ideológia számára jelentős témák feldolgozása is összekapcsolja (Ephesos mellett Milétos volt az a történelmi helyszín, melyet a Ptolemaidák hatalmi politikája megpróbált kisajátítani).⁵ Ezen „komoly-politikai költemények” érezhetően elkülönülnek attól a másik kettőtől, melyek hangvétele sokkal közvetlenebb. Legélesebb a különbség a *Pannychis* és az *Ektheósis* között: egy (valószínűleg) felszabadult társasági („symptotikus”) vers áll szemben az emelkedett gyászdallal a királynő elsiratására.⁶

A műfajiság kérdése

A lírai költemények között elfoglalt helyével szoros összefüggésben áll a vers műfajának problematikája. Lírai jellegénél fogva az *Ektheósis* leginkább a „thrénos” műfaji jegyére tarthatna igényt. A pindarosi thrénosok vázát feltehetőleg a gnómák és a mítosz képezték.⁷ Egyik sem meghatáro-

5 Erre utal az a megkülönböztetett szerep is, melyet a milétosi Artemis (Chitóné) játszik a neki szóló himnuszban (225–227.). Ehhez ld. Ehrhardt 2003, 284–287. (Kallimachos tanulmányozta a milétosi alapítástörténet írásos dokumentumait és érdeklődve fordult a Ptolemaiosok hatalmi politikája felé, akik megszerezték maguknak Milétost, úgyhogy a város legkésőbb II. Arsinoé halála után a királynőt kultikus tiszteletben részesítette).

6 Cameron 1995, 172. Ptolemaios Philadelphos intenzív jelenlétét feltételezi a *Branchos*-költemény mögött, ami megmagyarázná kiemelt helyét az *Ektheósis Arsinoés* mellett.

7 A pindarosi thrénosok megítéléséhez túl sovány szövegbázissal rendelkezünk. Az egyik töredék (*fr.* 128c) a műfaj mitikus aitiológiája, két másik (*fr.* 129 és talán *fr.* 130) túlvilágírási részét képezhették, melynek hasonló paradigmaitikus funkciója lehetett, mint a második olymposi óda eszkatologikus kiterőjének. Mitikus túlvilágkép és lélekvándorlástan egyesülnek a 133. töredékben, halál és álom kapcsolatát taglalja a 131b töredék. Gnómikus toposzok (himnikus *makarismos*) jellemzik a 131a és 137. számú töredékeket (eleusisi kultikus háttérrel).

zó elem Kallimachosnál. A mítoszt a hősi-kultikus mezbe bújtatott politikai ideológia helyettesíti, melyben a klasszikus mitológia alakjai (Charis, Héphaistos [említésképp]) és helyszínei (Henna, Lémnos) alárendelt szerepet játszanak.

A thrénos szokatlan megközelítésével összefüggésben annak epikus jellege is felerősödik. Ez elégikus műfaji jegyekkel ruházza fel. Hogy a polisban kimagasló, vagyis politikailag magas rangú személyeket gyászolnak, Archilochosból ismeretes (*fr.* 13 West²), ahol az alkalom (néhány városi előkelő halála a tengeren) a borissza fordulatot készíti elő (gyásszal nem lehet változtatni a megmásíthatatlan sorson, így nyugodtan vissza lehet térni a testi örömhöz). Kallimachos ugyanakkor a szó igazi értelmében politikai elégiát ír, melyet az epikus szál az aktuálpolitikai dimenzióhoz köt. Ezzel Kallimachos tulajdonképpen Simónidés nyomdokába lép, akinek Plataia-elégiaja a történelmi tárgyú elégia egyik mesterdarabja lehetett. A két költemény közötti rokonság részleteire a következő fejezet fog némi fényt deríteni.

A vers formája, az archebuleus, bármennyire szokatlan is, annak elégikus jellegét hivatott erősíteni, mivel maga is pentameter, bár tükörkép-szerűen megfordítva, amennyiben nem daktilikus, hanem anapestikus szerkezetű. A metrika nyelvére lefordítva ez a hagyomány újrendezését jelenti; a kallimachosi költészet éppen ezt igyekszik minden ízében megvalósítani.⁸

Szerkezet, tartalom és allúziós technika

A következő fejtegetések átfogó képet igyekeznek nyújtani a költemény lényegéről, már amennyiben ezt a szöveg töredékessége lehetővé teszi. A

8 Hasonló kifejezési eszköz Poseidippos egyik epigrammájában is megjelenik (*ep.* 37 A-B), ahol Arsinoé nevének anagrammja a hagyomány újrendezését hivatott érzékelteni (amott a betűk átcsoportosítása, itt a metrikai viszonyok megfordítása). Vö. Adorjáni 2017a, 70.

prológus négy sorból áll és a Múzsza, valamint Apollón támogatását kéri, hogy a költő vállalkozása sikeres legyen:

Ἄγέτω θεός, οὐ γὰρ ἐγὼ δίχα τῶνδ' αἰεΐδεν
 π]ροποδεῖν Ἄπόλλων
 ]κεν δυναίμαν
 κατ]ὰ χεῖρα βᾶσαι.

(1-4)

Az istennő vezessen, mert nélküle és társnői nélkül nem [akarnék] énekelni, [és ha] Apollón [nem társulna, hogy] előttem járjon, [nem] lennék képes [a múzsakocsit] kezem irányítása alá vonni.

A Múzsáknak címzett kérés témagazdagságért és énekhangért a jól ismert epikus hagyományból⁹ a kardalköltészetbe vándorolt. A szóban forgó részlet Ibykos Polykratés-versének egyik passzusa:

καὶ τὰ μὲ[ν ἄν] Μοῖσαι σεσοφι[σ]μέναι
 εὖ Ἑλικωνίδ[ε]ς] ἐμβαίειν †λόγῳ,
 θνατ[ὸ]ς† δ' οὔ κ[ε]ν ἄνθρωπος
 διερός τὰ ἕκαστα εἶποι (...)

(fr. S151. 23-26 PMGF)

Jóllehet a Múzsák invokációja a homérosi minta szerint a mítoszelszólást támogatja, a költemény kerete, melybe a trójai történet paradigmaként van beágyazva, jellegzetesen politikai kötődésű (a vers mai tudásunk szerint az első lírai költemény, melynek súlypontja az uralkodó dicsőítése). Ez Kallimachos számára is világos lehetett és arra inspirálhatta, hogy

⁹ Hom. B 484-492 (a hajókatalógus bevezetéseként). A toposzhoz és variációs változataihoz (a himnikus költészetben és Kallimachosnál) vö. Adorjáni 2017c, 395-400.

a maga Arsinoé királynőnek címzett politikai költeményét múzsaainvokációval indítsa. Verbális összekötő elem a két részlet között az elbeszélés imaginárius terében lépéssel való haladás (ἐμβαίειν [intranszítív] ~ βᾶσαι [transzítív]).¹⁰ Ez az ibykosi allúzió keveredik a múzsafogat képzetével, ami – hamarosan látni fogjuk – pindarosi reminiszcenciát kelt életre. Ezt a lírikus múzsaainvokációt Simónidés is felhasználta Plataia-elégiájában, mely Kallimachos szeme előtt is mint fontos előkép lebeghetett:¹¹

[ἀλλὰ σὺ μὲ]ν νῦν χαῖρε, θεᾶς ἐρικύ[δος υἱέ]
 [κούρης εἶν]αλίου Νηρέος· αὐτὰρ ἐγὼ...
 [κικλήσκω] σ' ἐπίκουρον ἐμοί, π...[ολυώνυμ]ε Μοῦσα,
 [εἶ πέρ γ' ἀν]θρώπων εὐχομένω[ν μέλαι]
 [ἔντυνο]ν καὶ τόνδ[ε μελ]ίφρονα κ[όσμον ἀο]ιδῆς
 [ἡμετ]έρης, ἵνα τις [μνή]σεται ὕ[στερον αὖ]
 [ἀνδρῶ]ν (...)

(fr. 11. 19–25 West²)

Kallimachos invocációjának ezzel valószínűsőbb rokonsága abban fogható meg, hogy a múzsameghívás közvetlen közelében egy másik megszólított is feltűnik: Simónidés először Achilleust búcsúztatja el mint mitikus paradigmát a himnuszköltészet ismert fordulataival (χαῖρε), ezt követően fordul a Múzsához, Kallimachos a Múzsák felkérése után

10 Ibykos a maga részéről Hésiodosra is utal (erg. 658 sk.): τὸν μὲν ἐγὼ Μοῦσησ' Ἑλικωνιάδεσσ' ἀνέθηκα / ἔνθα με τὸ πρῶτον λιγυρῆς ἐπέβησαν ἀοιδῆς. (tripus felajánlása a Helikónon a chalkisi dalnokverseny után). Az allúziót támogatja a Múzsák „Helikón-lakók” jelzője is.

11 Ezen elégia hatásához Theokritos 16. (*Charites*) és 17. idilljére (*Encomium Ptolemaei*) vö. Acosta-Hughes 2010, 185–198. Simónidés a Plataia-témát más történelmi tárgyhöz hasonlóan feltehetőleg lírai formában is feldolgozta (vö. Boedeker 1995, 219.). Mimnermos *Smyrnis* című történelmi elégiája, Simónidés egyik valószínűsíthető előképe is feltehetően múzsaainvokációval és az istennők rendhagyó genealógiájával (Úranos lányai) indult (fr. 13 West²).

aposztrofálja Arsinoét a *vύμφο* vokatívusszal. Mind Arsinoé, mind Achilles a (fél)isteni síkra helyezhető, ugyanakkor a mitikus-isteni világ viszonya az emberekéhez Simónidés esetében merőben paradigmikus (a mítosz vonatkozási pontot képez a történelmi jelen számára),¹² míg Kallimachosnál a kettő egybefolyik és összekeveredik: istenek vagy istenként tisztelt lények (*Charis*, *Philótera*) az emberi történelem színpadán lépnek fel és emberek istenekké lényegülnek át. Ezenkívül West rekonstrukciója szerint¹³ a Plataia-elégia himnikus-mitikus passzusában Achilles halála és temetése is feldereng (*fr.* 11. 5–8 West2: az Achilles nélküli általános szomorúság ábrázolása, mely hasonló ahhoz a kétségbeesett tanácstalansághoz, mely Arsinoé népét keríti hatalmába úrnőjük távozását követően) – ez a ‚threnódikus‘ mozzanat szintén összekötő kapcsot képez a két költemény között. E tekintetben jellemző Kallimachosnak az előképéhez fűződő viszonyára, hogy az emberi múlandóság és egyfajta nosztalgikus érzés meghatározta simónidési szöveghelyet hangulatában egészen más költeményéhez veszi alapul, és így az előkép egyik partikuláris vonását emeli meghatározó rangra saját szerzeményében.

Most azonban vissza az invocáció formájához! A kétszeres tagadás (litotés) (*οὐ ... δίχα τῶνδ'*) egyértelműen himnikus stílusjegy, mely különösen Pindarosnál jól ismert (*O.* 14. 8 sk.: *οὐδὲ γὰρ θεοὶ σεμνᾶν Χαρίτων ἄτερ / κοιρανέοντι χοροὺς οὔτε δαΐτας; N.* 7. 2-4: *ἄνευ σέθεν [Eileithyia] / οὐ φάος, οὐ μέλαιναν δρακέντες εὐφρόναν / τεὰν ἀδελφεὰν ἐλάχομεν ἀγλαόγυιον Ἥβαν*). Kallimachos maga is felhasználta e formula egyik módosított változatát (*Artemis*-himnusz 1: *οὐ γὰρ ἐλαφρὸν ἀειδόντεσσι λαθέσθαι*), melyet közvetlenül a homérosi *Apollón*-himnuszról vett kölcsön (1: *Μνήσομαι οὐδὲ λάθωμαι Ἄπολλωνος ἑκάτοιο*). Mivel itt a *θεός* (= *Múzsa*) és *vύμφο* (= *Arsinoé*) szintaktikailag jelen-

12 Némileg eltérően az *Artemision*-költeményben, ahol mítosz és aktuálpolitikai sík – legalábbis a *Glaukos*-epizódban – találkoznak (ld. alant).

13 West 1993, 5 sk.

tősgteltjes párhuzamban állnak (metapoétikai meghívás ~ a költemény címezettjének megszólítása), az olvasóban felidéződhet Artemis invokációja himnusza közepén (136–141), ahol az istennő mint ihlető Múzsza és II. Arsinoé mitikus képmása jelenik meg.¹⁴ Tehát ugyanaz az együttállás (a költemény címezettje ~ Arsinoé ~ Múzsza) mindkét esetben! Arsinoé ugyanakkor az Artemis-himnuszban csupán bennfoglalt módon van jelen, míg az *Ektheósis*ban a θεός ~ νύμφα párhuzamnak köszönhetően a királynő egyszerre jelenik meg támogató istenségként és megéneklésre érdemes tárgyként.

Az ἀγέτω, π]ροποδεῖν, κατ]ὰ χεῖρα βᾶσαι rokon kifejezéseivel egy további motívum is előtérbe kerül: a költő múzsai fogata. Apollón a Múzsák közreműködésével mintegy befogja a kocsit és irányt mutat a költőnek (ἀγέτω, π]ροποδεῖν), hogy aztán az a megfelelő útra terelhesse (zeugma ~ brachylogia: ‚[útra] állítani‘ és ‚[a gyeplőt] kézbe venni‘; a βᾶσαι kifejezés Pind. O. 6. 23 f.: ὄφρα κελεύθῳ τ’ ἐν καθαρᾷ / βᾶσομεν ὄκχον szellemében fogant). Ezzel ismét felidéződik Artemis himnusza, melynek közbülső invokációjában (140 sk.) a címezett (istennő, Múzsza és a költemény tárgya) fogaton vonul (egyszerre az Olymposra és saját himnuszába). Minthogy Arsinoé a Szekér csillagkép közelében jelenik meg, az ‚istennő/Múzsza ~ királynő‘ analógia ezúton is megerősítést nyer: a Múzsza a költő alá fogatot ad, a királynő földi útja végén diadalmasan emelkedik az égbe.

Az *Aitia* harmadik könyvének kezdete is megidéződik Bereniké nemeai győzelméről (*Ait. fr.* 54 Harder): ott tényleges sportgyőzelemről van szó, itt képletesről, a halhatatlanok körébe való felemelkedésről.¹⁵ A νύμφα megszólítás két módon is értelmet nyer: azzal, hogy az Artemis-himnu-

14 Vö. Adorjáni 2017b, 67 sk.

15 Prioux (2011, 208.) ezenkívül egy további lehetséges kapcsolatra hívja fel a figyelmet, mely a verset a *Victoria Berenices* epizóddal rokonítja (*harmadik* darab a μέλη sorában ~ kezdőelégia az *Aitia* harmadik könyvében).

szban az istennő szűz és gyakran jelenik meg nimfák kíséretében,¹⁶ és azzal, hogy Kallimachos II. Berenikét testvére, Ptolemaios Philadelphos hitveseként nevezi νύμφα-nak az elégiák említett könyvében (*Ait. fr.* 54. 2 Harder).¹⁷ Arsinoé halála után a hold szférájába távozik (5 sk.: νύμφα, σὺ μὲν ἀστεριαν ὑπ’ ἄμαξαν ἦδη / ... παρέθει). Kallimachos ezzel olyan hagyományt követhetett, mely szerint az élysioni mezők a holdnak felelnek meg, s ezzel Persephoné mint az alvilág királynője a hold szférájával kerül kapcsolatba.¹⁸ A hold asztronómiai szemszögből átmeneti szférát képez a halandó és halhatatlan világ között. Ez fontos, mert a költeményben eleinte bizonytalan, hogy milyen sors vár Arsinoé elpusztíthatatlan lélekre-szére: vajon az istenekhez fog felemelkedni vagy a föld fele visszahajolni? E bizonytalan kimenetelű állapotnak felel meg az a tapogatózó keresés és szorongó várakozás, mely mind az emberi, mind az isteni szférát jellemzi a királynő halála után. Végül kiderül, hogy Arsinoé nem tér be maradéktalanul az istenvilágba, hanem emléke tovább él a földön kultusz formájában. Így tér vissza a hold szférájából a földre.

A Persephoné-vonatkozás a költemény valószínűleg legfontosabb előképéhez vezet a figyelmes olvasót, a homérosi Démétér-himnusz-

16 Például 15, 51 (Amnisos nimfái), 170 (nimfák kara), 189 (Diktyna-Britomartis). A νύμφα kifejezés a maga alluzív módján Arsinoét persephonéi minőségében is szolgálja (erről többet hamarosan). Mivel Persephoné (Hekaté és a hold közvetítésével) Artemisszel is rokonítható, a Persephoné-vonal a mitikus *hypostasis*ok síkján visszavezet Artemishez. Ám az alábbiakból kiderül, hogy a Persephonéval való megfeleltetés ennél fontosabb funkcióval bír.

17 Gelzer (1982, 24.) megállapítása szerint a szó tág asszociációs skálája miatt kiválóan alkalmas az emberi és isteni létforma közötti átmeneti állapot megjelenítésére. Ez a felhanggazdagság az *Ektheósis*ban is jó szolgálatot tesz.

18 Vö. Norden 1927, 23–26. Már Pythagoras is e felfogás alapján nevezi egyik σύμβολον-jában (*fr.* 58 C2 D–K) a bolygókat „Persephoné kutyáinak”. Selden (1998, 340.) nézete, hogy ez a mozzanat (miként Berenike hajfürtjének csillaggá válása is) az egyiptomi néphitet tükrözné, mely a csillag születését egy halott lelkének égbe emelkedésével hozza összefüggésbe (340–344.), némileg túlzónak tűnik, mivel az elképzelés minden további nélkül levezethető a görög hagyományból.

hoz, melynek hatása kimutatható a kallimachosi vers különböző síkjain.¹⁹ Alexandria és lakói gyászának ábrázolása után Philótera, Arsinoé korábban elhunyt nővére lép fel, akit Szicíliában Démétérként tisztelnek. Henna felől érkezik és az Athós hegy irányából szemébe ötlük a gomolygó tűz Egyiptom partjainál, ami szorongással tölti el. Megpróbál ennek az aggasztó jelenségnek végére járni és felkeresi Héphaistos lakhelyét, hogy ott Charisnál, a ház úrnőjénél érdeklődjék a különös esemény okáról.²⁰ A Henna felől való jövetel és egy fiatalabb nőnemű családtag keresése azok a mozzanatok, melyek Philótera alakját a homérosi himnusz Démétérével rokonítják, aki lánya nyomára igyekszik bukkanni. Ennek megfelelően párhuzamba állítható Arsinoé (Philótera testvére) és Persephoné (Démétér lánya); ekapcsolatot a királynő holdbéli tartózkodási helyével összefonódó asztronómiai-eszkhatologikus tanítás már eleve létrehozta.²¹ Mind Arsinoé, mind Persephoné a halál birodalmában időznek, míg keresik őket: Persephoné Hádésnél (az alvilágban), Arsinoé egyfajta „felső” alvilágban, a hold „Elíziumi mezein”. Ezenfelül mindkettőt elragadták: Persephonét Hádés az alvilágba, Arsinoét a Dioskurosok az égbe.

A két költemény megbékélt végkicsengése is összevethető egymással. A homérosi himnuszban Hádés ifjú arájának istennek kijáró tiszteletet helyez kilátásba és uralmat minden fölött, ami él és mozog (364-369.). A diégésis tanúsága szerint pedig – miként korábban már említettük – az Arsinoé-vers a királynő kultuszának említésével ért véget Aphrodité Zephyritisként Alexandria kikötőjében Kanópos félszigetén (Dieg. X 12

19 Vö. Pfeiffer 1922, 30–37. (Démétér-vonatkozás) és Hunter 2003, 50 sk.

20 A jelenet mögött egyébként Thetis Héphaistosnál tett látogatása (*Ilias* 18) is mint előkép jól kitapintható.

21 Ezenkívül Arsinoé összekapcsolása az eleusisi istenségekkel (Démétér és Persephoné) a dinasztikus ideológia felől is igen sokatmondó, mert Isis, az egyiptomi királynő isteni *hypostasis*a többek között (Létó és Ió mellett) Démétéérnek felelt meg. Vö. Gutzwiller 1992a, 377 sk.

sk.). Valószínű kontextust ennek kifejezésére leginkább egy jövendölés teremthetett: Charis felfedi Philóterának húga halálát és biztosítja, hogy rá is égi küldetés vár.²² Kallimachos feltehetőleg etimológiai játékkal is ebbe az irányba terelte olvasói gondolatait: a beszélő nevek („Charis” és „Philótera”) mindkettő a „szerelemmel”, „szeretettel” állnak összefüggésben, ami valóságos szimbóluma II. Ptolemaios és II Arsinoé, a két „testvérszerető” uniójának, jóllehet a φιλάδελφος elnevezést Arsinoé csak halála után (Kr. e. 270) nyerte el.²³ Kallimachos egyfajta *vaticinatio ex eventu* keretében jövendölteti meg Charisszal, a „bűbájjal”, hogy Arsinoé mint Aphrodité, a kellem és szerelem istennője, fog a kultuszban tovább hatni és élni.

Korábban Arsinoé égi útját az *Aitia* záró epizódjával („Bereniké hajfürtje”) rokonítottuk. Egyúttal a szekér motívuma a harmadik könyv bevezetőjét („Bereniké nemeai győzelme”) is felidézte. Arsinoé kulti-

22 Az uralkodó hatalmának ünnepélyes megjövendöléséhez vö. Apollón jóslatát II. Ptolemaiosról a Délos-himnuszban (*h.* 4. 162–195.). Kallimachos valószínűsíthető előképe, Simónidés Plataia-elégiája szintén tartalmazhatott egy jóslatot, feltehetőleg a spártai jós, Teisamenos [?] adott tanácsokat a görög seregnek a csata szerencsés végkimenetelével kapcsolatban (*fr.* 14 West [1993, 7.] kommentárjával). Egy másik történelmi elégiában az artemisioni csata emlékezetére West konjektúrája szerint (1993, 3 sk.) Glaukos, a tenger jósképességű örege (vö. Pind. *P.* 9. 94.) lépett fel, akit a viharos Boreádok ébresztenek fel és a tenger morajában a közelgő csata zaját hallja ki. West ebben az epizódban egyfajta *avant la lettre* hellenisztikus szellemiséget vél tetten érni, mely a mítosz és történelem határait összemossa (4). Ez a szellemi rokonság lehet az oka, hogy a hellenisztikus költő Simónidés költeményét ihletforrásként használta. A tudakozódás az esemény oka felől Philótera kérdéseire hasonlítható (West példája erre Aischyl. *Pers.* 682 f. [Darius kérdései a várost sújtó csapásokkal kapcsolatban], de felidézhetnénk Bacchylidés 18. dithyrambosát is [*Dith.* 18 (*Thésseus*) 1–11], ahol egy anonim férfi kérdezi Aigeust egy ismeretlen aggasztó feltűnéséről), a jövendölés Charis szavaival állítható párhuzamba. A megjósolt uralkodói hatalom toposzához vö. Pfeiffer 1933, 72. (további irodalommal) Vergilius negyedik eklogája kapcsán, mely a βασιλικοί λόγοι hellenisztikus hagyományát követi – nem szokványos módon.

23 A dinasztikus nevek szimbolikájához vö. Gutzwiller 1992b, 207–209., valamint Caneva 2014, 25–57.

kus megfeleltetése Aphrodité Zephyritisnek a költemény végén szintén olyan mozzanatot fejt ki, melyet a ‚Bereniké hajfűrtje‘ csupán feltételez mint adottat. Az *Aitia* harmadik könyvének elejére emlékeztető utalás tehát párhuzamban áll a negyedik könyv végének felidézésével: így tulajdonképpen az *Ektheósis* a történelmi valósággal párbeszédet folytató keretbe vont két *Aitia*-könyvet képezi le miniatűr formában. A feltérképezett allúziós rendszer igen összetett, az áttekintést segítheti az alábbi szinopszis:

Arsinoé égi útja ~ fogat ~ ‚Bereniké **fogathajtó** győzelme‘
 ~ hold ~ ‚Bereniké hajfűrtje‘ (csillagzat)

Arsinoé kultusza mint Aphrodité ~ kultusz ~ ‚Bereniké hajfűrtje‘
 (Arsinoé)

Ha most a költeményt fő erővonalai mentén újra áttekintjük, két fő jelenet rajzolódik ki: az emberi (Arsinoé névtelen alattvalóival a középpontban) és az isteni (Philóterával és Charisszal a középpontban). Eleinte mindkét cselekményszálon a tudás hiánya dominál, ami nyugtalan kérdésekben ölt testet: Arsinoé népe nem tudja, hová tűnt királynője, s mindössze csillapíthatatlan vágyat érez jelenléte után. Philóterát hasonlóképpen kínzó tudatlanság gyötri, ami keresésre és tudakozódásra készíti és Lémnosra viszi, ahol hiteles személy szájából értesül a hűgára váró magasztos jövőről. Ezzel a költemény szereplőit nyomasztó tudatlanság megszűnik és átalakul tudó gyakorlattá, mely a két eredetileg elkülönülő szférát ismét összekapcsolja. Az isteni és az emberi világ újra egyesülnek, amikor Arsinoé új otthonra lel a fenti világban, miközben emléke a megmaradó halandók között a kultuszban él tovább. Minden sürgető kérdést és kétségbeesett keresést a hiányolt személy fizikai jelenlétének elvesztése indokolt: nemlétét élenkebben élték meg, mint jelenlétét. Ám hamarosan elcsitulnak az érzelemkitörések minden szférában. A jelenlét

és távollét ellentéte végül nyugvópontra jut a kultikus tiszteletben. Kultusz és emlékezet az, ami a haláltól elragadott királynő szellemi alakját eleven étellel tölti meg.

Utóélet és hatás

A következő három elemzés a közvetlen-hellenisztikus, valamint latin irodalmi utóéletből azt hivatott bizonyítani, hogy Kallimachos költeménye széles körben ismert és inspiratív előkép volt.

Hésiodos, Kallimachos, Apollónios Rhodios

Arsinoé megszólítását követően mint *νύμφα* a királynő égbe emelkedésének vagyunk tanúi:

*νύμφα, σὺ μὲν ἀστερίαν ὑπ' ἄμαξαν ἤδη
κλεπτομέν]α παρέθει σελάνα (5 sk.)*

Láttuk, hogy Arsinoé elragadtatása a Dioskurosok által Persephoné Hádés általi elrablásához hasonló. Az alábbi rövid vizsgálat meg fogja mutatni, hogy még egy hésiodosi szerelmi rablás-történet is hatott Kallimachosra, és hogy Apollónios, Kallimachos követője, mindkét előképet, mind a közvetlent (Kallimachos), mind annak forrását (Hésiodos) figyelembe vette, és ezt a kétirányú elköteleződést kettős idézettel (tükörrutalás vagy *mise en abyme*) kifejezésre is juttatta.

Mondanivalónkat a participium vizsgálatával kezdjük, mely flexiós végződésétől eltekintve letört a papiruszon. Pfeiffer kiegészítése a lakúnában *κλεπτομέν]α*. Ez lehetséges, ám távolról sem bizonyos. A magam részéről *ἀνερειπομέν]α* alakot javasolok és célzást sejtek Hésiodos *Theogoniája* egyik passzusára, ahol Éós és Kephalos Phaethón-fiának elrablásáról van szó Aphrodité által:

τόν [sc. Phaethonta] ῥά νέον τέρεν ἄνθος ἔχοντ' ἔρικυδέος ἥβης
 παῖδ' ἀταλά φρονέοντα φιλομμειδῆς Ἐφροδίτη
 ὄρτ' ἀνερειψαμένη, καί μιν ζαθέοις ἐνὶ νηοῖς
 νηοπόλον νύχιον ποιήσατο, δαίμονα δῖον. (988-991.)

Az anereíπομαι ige participiumán kívül, ami hapax Hésiodosnál, Aphrodité alakja is összekötő elem: a *Theogonia* „rablójából” Kallimachos versében Arsinoé kultikus *hypostasis*a lesz. Mi több, a hellenizmus csillagászati spekulációi Phaethónt az Esthajnallal, Aphrodité-Venus csillagával azonosították²⁴ és Hésiodost, akit a scholionok név szerint nem említnek, *mutatis mutandis* egy csillagá válási mese (*katasterismos*) kitalálójává avatták. Nem valószínű, hogy ez az aitiologikus értelmezés elkerülte volna Kallimachos figyelmét. Ez Hésiodos Phaethón-„novelláját” még találabb előszöveggé avatná: ugyanis mind az *Ektheósis*-ban, mind az ebben felidézett „Bereniké hajfürtje” epizódban csillagokról van szó (holdról, illetve a Plokamos-csillagképről).

Ugyanez a hésiodosi történet lebeghetett Apollónios szeme előtt, amikor az Argonauta Butésről azt írja, hogy azt Aphrodité, a szicíliai Eryx úrnője mentette meg a biztos haláltól és vette pártfogásába:

νηα δ' ὁμοῦ ζέφυρός τε καὶ ἠχῆεν φέρε κῦμα
 πρυμνόθεν ὀρνύμενον, ταὶ δ' ἄκριτον ἴεσαν αὐδήν.
 ἀλλὰ καὶ ὣς Τελέοντος εὖς πάις οἶος ἐταίρων
 προφθάμενος ξεστοῖο κατὰ ζυγοῦ ἔνθορε πόντω
 Βούτης, Σειρήνων λιγυρῆ ὀπι θυμὸν ἰανθείς,
 νῆχε δὲ πορφυρέοιο δι' οἴδατος, ὄφρ' ἐπιβαίη,

24 Vö. Hyginus *Asztronómia*jához (2. 42. 44. Chatelain – Legendre) valamint Germanicus Aratos-fordításához (185 sk., 229 Breysig) szóló scholionokat. További irodalom ehhez: Adorjáni 2014, 61. Éós mint anya és Aphrodité mint szerető mindenesetre kiválóan illenének a Venus-csillaghoz.

σχέτλιος· ἦ τέ οἱ αἶψα καταυτόθι νόστον ἀπηύρων,
 ἀλλά μιν οἰκτεῖρασα θεὰ Ἔρως μεδέουσα
 Κύπρις ἔτ' ἐν δίναις ἀνερέψατο καὶ ῥ' ἐσάωσεν
 πρόφρων ἀντομένη, Λιλυβηίδα ναιέμεν ἄκρην.

(Apoll. Rhod. *arg.* 4. 910–919.)

Akárcsak Phaethónt, Bútést is Kypris menti meg a Szirének karmaitól (ἀνρειψαμένη ~ ἀνερέψατο) és viszi magával Lilybaionba. A szerelmi indíték ugyanúgy valószínűsíthető, mint a szép attikai esetében, s miként Phaethón az istennő templomszolgájává emelkedik, akként Bútésnek is Aphrodité bizalmasává kell lennie. Ugyanakkor két finom utalással is értésünkre adja a költő, hogy a hésiodosi elbeszélést kallimachosi nézőpontból szemléli, miután két Kallimachos-költeményre is rájátszik. Vagy fordítva: Kallimachosra hivatkozik (két költeményre, melyeket maga Kallimachos kapcsolt össze egymással) s mindeközben közvetlen elődje (Kallimachos) előképét (Hésiodos) is beledolgozta a vers szövegébe. Zephyros említése (910) és egy *attributum praedicativum* (πρόφρων) gondoskodnak arról, hogy az olvasó Kyprist II. Arsinoé ~ Aphrodité-Zephyritisszel asszociálja: a nyugati szél a Kanóposon tisztelt királynő kultikus nevére emlékeztet, a πρόφρων pedig ‚Arsinoé‘ nevének etimologikus parafrázisa (‚megfelelő értelmi állapotú‘ ~ ‚jóindulatú‘). Az, hogy Arsinoé-Aphrodité mint Euploia²⁵ siet a tengeri viharban hánykódó hajósok segítségére, igen közeli párhuzamra lel Bútés epizódjában, akit szintén Kypris ment meg a vízbefúlástól.

A két felidézett kallimachosi vers az *Ektheósis Arsinoés* és a *Plokamos*. Az előbbiben ugyanakkor Arsinoé(-Kypris) maga ragadtatik el (alany helyett tárgy), míg a *Plokamos*ban Arsinoé mint a fürt égboltra kerülését elősegítő isteni erő jelenik meg, mely a fürtöt, mielőtt az az őt

25 A megistenült királynő ilyen hatókörének irodalmi feldolgozásához vö. Poseid. *ep.* 39. 2 és 119. 5 f. A–B.

megillető égi helyre kerülne, először a saját szférájában (kanóposi szentély, tenger vagy Venus-csillag) fogadja.²⁶ A főszereplő feladatkörének módosulása a hellenisztikus költő allúziós technikájának komplexitására mutat rá.

A végén tekintsük át még egyszer a recepciók láncolatát:

Hésiodos, *theog.*: Phaethón **Aphroditétől** elragadva; a Phaethón-alak **csillag**-szimbolikája mint hellenisztikus-asztronómiai értelmezés

Kallimachos, *Aitia* IV: Bereniké fürtje mint **csillag**kép az égen **Arsinoé-Aphrodité-Zephyritis** közreműködésével

Kallimachos, *Ektheósis*: **Arsinoé** a hold szférájában

Apollónios Rhodios, *arg.*: Bútés **Aphroditétől** elragadva; **Zephyros** és **Arsinoé** mint szövegallúziók

Ennius

Láttuk, hogy Arsinoé távollétét körükből alattvalói pótolhatatlan hiányként élük meg és ennek hangot is adnak. Ez a passzus közvetlenül Arsinoé égi útja után következik:

] ἀπενεῖς ὄδυρμοί
 ] μία τοῦτο φωνά
 ἀμετέρα] βασιλεια φρούδα
 τ]ί παθῶν ἀπέσβη;
 ἃ δ]ὲ χύδαυ ἐδίδασκε λύπα (7-11.)

26 Az értelmezési lehetőségekhez (aszerint, hogy a fogadalmi ajándék felállításának helyszíne egy másutt nem említett alexandriai pantheon vagy maga az Aphrodité-Arsinoének szentelt kanóposi szentély) vö. Harder 2012, II. 805 sk. ad 110. 8 és 821 sk. ad 110. 51–58.

Ezen érzések ábrázolásával Kallimachos távolba visszanyúló hagyományban áll és maga is hagyományt teremt. A toposz (,gyász egy kimagasló személyiségért‘) forrása Patroklos siratása Homérosnál:

᾽Ως ἔφαθ', οἱ δ' ὤμωξαν ἀολλέες, ἦρχε δ' Ἀχιλλεύς.
οἱ δὲ τρις περὶ νεκρὸν εὐτρίχας ἤλασαν ἵππους
μυρόμενοι· μετὰ δέ σφι Θέτις γόου ἴμερον ὤρσε.
δεύοντο ψάμαθοι, δεύοντο δὲ τεύχεα φωτῶν
δάκρυσι· τοῖον γὰρ πόθειον μῆστωρα φόβοιο. (Ψ 12–16.)

A kiváló férfitól utáni vágyakozás gnómikusan tömör formában Kallinosnál is megjelenik (*fr.* 1. 18: λαῶ [...] σύμπαντι πόθος κρατερόφρονος ἀνδρὸς / θνήσκοντος).²⁷ Az elégiából továbbvándorol a motívum a kardalköltészetbe. Pindaros hatodik olympiai ódájában az ige által kifejezett szomorúság a meghatározó érzés a miniatűr λόγος ἐπιτάφιος-ban, a későbbi rétorikai műfaj minden sallangtól lecsupaszított ősében. Adrastos Amphiaraiosra emlékező szavai a következőképp hangzanak: Ποθέω στρατιᾶς ὀφθαλμὸν ἐμᾶς / ἀμφοτέρον μάντιν τ' ἀγαθὸν καὶ δουρὶ μάρνασθαι (16–17.).

A motívum későbbi történetét illetően hasznosnak fog bizonyulni egy enniusi szöveghely összehasonlítása Kallimachoséval. Ennius így ír a rómaiak gyászáról első királyuk halálát követően:

Pectora diu tenet desiderium [~ πόθος], *simul inter*
Sese sic memorant [~ μία ... φωνά], *ὁ Romule, Romule die,*
Qualem te patriae custodem di genuerunt!
O pater o genitor o sanguen dis oriundum,
Tu produxisti nos intra luminis oras.' (*fr.* 61 [105–109.] Skutsch)

²⁷ A sóvárgás és a siralom kapcsolatán alapszik Gorgias egyik jellegzete, költői erőből duzzadó jelzői szintagmája (*fr.* 11. 9 D–K: πόθος φιλοπενθής).

Figyelembe véve, hogy Kallimachosnál és Enniusnál is uralkodókért (Arsinoé vs. Romulus) szól a gyász²⁸ s hogy a megfogalmazás is hasonló (mindkét esetben *oratio recta* egy anoním személytől/reprezentatív csoporttól), kézenfekvő, hogy a római költő közvetlenül Kallimachostól nyert ihletet, hogy bemutassa a római nép lélekrajzát nagy királya elvesztése után. Ez annál valószínűbb, mivel az elragadt Romulus iránti érzések után az istenáldotta királyság és istenközeli uralkodó képe is felsejlik: ezeknek hellenisztikus eredetét másutt igyekeztem bizonyítani.²⁹ Ekként Kallimachos és Ennius a hellenisztikus uralkodói dicsőítés folyamatos hagyománya részeseinek és formálóinak bizonyulnak.³⁰

Lucanus

A királynő lelke a holdhoz szárnyal fel, ami Kallimachos számára a jók hazája, „égi Elízium”, valamint az emberi és isteni világ közötti határmezsgye. A hold és a túlvilág megfeleltetése Lucanus számára sem lehetett ismeretlen, amikor a *Pharsalia* kilencedik könyve elején Pompeius halhatatlan lélekresze a holdszférába emelkedik:

*At non in Pharia manes iacere favilla
nec cinis exiguus tantam conpescuit umbram;
prosiluit busto semustaque membra relinquens
degeneremque rogam sequitur convexa Tonantis.
qua niger astriferis connectitur axibus aer 5
quodque patet terras inter lunaeque meatus,*

28 Nem lényegtelen mozzanat, hogy a toposz először Kallimachosnál vonatkozik nőre.

29 Adorjáni 2018, 392–414.

30 A toposzá vált motívum nem tévesztette el hatását Horatiusra (*carm.* 1. 24. 1f.: *Quis desiderio sit pudor aut modus tam cari capitis?*), ahol azonban a kontextus eltérő (irodalmi barátság).

*semidei manes habitant, quos ignea virtus
innocuos vita patientes aetheris imi
fecit et aeternos animam collegit in orbes:
non illuc auro positi nec ture sepulti 10
perveniant. Illic postquam se lumine vero
inplevit, stellasque vagas miratus et astra
fixa polis, vidit quanta sub nocte iaceret
nostra dies risitque sui ludibria trunci.
hinc super Emathiae campos et signa cruenti 15
Caesaris ac sparsas volitavit in aequore classes,
et scelerum vindex in sancto pectore Bruti
sedit et invicti posuit se mente Catonis.*

Azt, hogy Lucanus nem az általános hagyományból, hanem Kallimachosból merített, bizonyítja, hogy nála Pompeius halhatatlan intellektusa a két republikánus államférfi, Brutus és Cato lelkébe költözik vissza. Ami tehát Kallimachosnál absztrakt síkon való visszatérés (kultusz és emlékezet), azt Lucanus továbbgondolta és egyfajta lélekvándorlásként, tehát jóvabb konkrétabb formában adta vissza. További összekötő elem a két szöveg között a holttest elhamvasztása a máglyán. Végül figyelmet érdemel az is, hogy az ezüstkori epikus *manes* (7) kifejezése a kettős természetű holdszféra részeként feltehetően kétnyelvű szójátékot tartalmaz, amennyiben a hold görög elnevezését (μήνη) idézi fel.

Összegezve: tanulmányomban Kallimachos *Ektheósis Arsinoés* című lírai költeményét jártuk körül, szóltunk helyéről az életműben és kapcsolatáról más művekkel, megvizsgáltuk a műfajiság kérdését, végül magát a szöveget, felépítését és tartalmát vettük szemügyre. A fejtegetések és kezdeti eredmények, melyeket a papirusz szemléje tovább pontosíthat és árnyalhat, olyan gazdag, összetett és sokatmondó remekművet tártak fel, mely méltó nagynevű alkotójához és amelyet érdemes a kallimachosi életmű becses darabjaként kezelni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Acosta-Hughes 2010.* Benjamin Acosta-Hughes: *Arion's Lyre. Archaic Lyric into Hellenistic Poetry*. Princeton University Press, Princeton–Oxford, 2010.
- Adorjáni 2014.* Adorjáni Zsolt: Goethe und der *Phaethon* des Euripides. *WS*, 127 (2014) 47–70.
- Adorjáni 2017a.* Adorjáni Zsolt: Arion und Arsinoe. Bemerkungen zu Poseidippos P.Mil.Vogl. VIII 309, col. VI 18–25 (= *fr.* 37 Austin – Bastianini). *ZPE*, 203 (2017) 69–75.
- Adorjáni 2017b.* Adorjáni Zsolt: Artemis und Arsinoe: Zeitlosigkeit und Zeitbezug im Artemis-Hymnos des Kallimachos. *Hermes*, 145 (2017) 61–78.
- Adorjáni 2017c.* Adorjáni Zsolt: Xenophanes im Zeus-Hymnos des Kallimachos. *Mnemosyne*, 70 (2017) 386–405.
- Adorjáni 2018.* Adorjáni Zsolt: Der Gott und der König. Bemerkungen zu Pindar, Kallimachos, Cicero und den Neupythagoreern Ekphantos und Diotogenes. *Hermes*, 146 (2018) 392–414.
- Bing 1995.* Peter Bing: ‚Ergänzungsspiel‘ in the Epigrams of Callimachus. *A&A*, 41 (1995) 115–131.
- Boedeker 1995.* Deborah Boedeker: Simonides on Plataea: Narrative Elegy, Mythodic History. *ZPE*, 107 (1995) 217–229.
- Cameron 1995.* Alan Cameron: *Callimachus and His Critics*. Princeton University Press, Princeton, 1995.
- Caneva 2014.* Stefano G. Caneva: Courtly Love, Stars and Power: The Queen in Third-Century Royal Couples, Through Poetry and Epigraphic Texts. In: M. A. Harder – R. F. Regtuit – G. C. Wakker (eds.): *Hellenistic Poetry in Context*. Peeters, Leuven–Paris, 2014. 25–57. (*Hellenistica Groningana* 20.)
- Ehrhardt 2003.* Norbert Ehrhardt: Poliskulte bei Theokrit und Kallimachos: Das Beispiel Milet. *Hermes*, 131 (2003) 269–289.

- Gelzer 1982.* Thomas Gelzer: Kallimachos und das Zeremoniell des Ptolemäischen Königshauses. In: J. STAGL (Hrsg.): *Aspekte der Kultursoziologie. Festschrift M. Rassem.* Reimer, Berlin, 1982. 13–30.
- Gutzwiller 1992a.* Kathryn Gutzwiller: Callimachus' Lock of Berenice: Fantasy, Romance, and Propaganda. *AJPh*, 113 (1992) 359–385.
- Gutzwiller 1992b.* Kathryn Gutzwiller: The Nautilus, The Halkyon, and Selenia: Callimachus's *Epigram* 5 Pf. = 14 G.–P. *ClAnt*, 11 (1992) 194–209.
- Harder 2012.* M. Anette Harder: *Callimachus: Aitia, I: Introduction, Text, and Translation, II: Commentary.* Oxford University Press, Oxford, 2012.
- Hunter 2003.* Richard Hunter: *Theocritus: Encomium of Ptolemy Philadelphus. Text and Translation with Introduction and Commentary.* University of Carolina Press, Berkeley–Los Angeles–London, 2003.
- Norden 1927.* Eduard Norden: *P. Vergilius Maro: Aeneis Buch VI* (Sammlung wissenschaftlicher Commentare). Teubner, Stuttgart–Leipzig, 1927 [repr. 1995].
- Pfeiffer 1933.* Erwin Pfeiffer: *Virgils Bukolika. Untersuchungen zum Formproblem.* W. Kohlhammer, Stuttgart, 1933.
- Pfeiffer 1922.* Rudolf Pfeiffer: *Kallimachosstudien. Untersuchungen zur Arsinoe und zu den Aitia des Kallimachos.* M. Hueber, München, 1922.
- Prioux 2011.* Evelyne Prioux: Callimachus' Queens. In: B. Acosta-Hughes – L. Lehnus – S. Stephens (eds.): *Brill's Companion to Callimachus.* Brill, Leiden–Boston, 2011. 201–224.
- Selden 1998.* Daniel L. Selden: Alibis. *ClAnt*, 17 (1998) 289–412.
- West 1993.* Martin Litchfield West: Simonides redivivus. *ZPE*, 98 (1993) 1–14.

